

BUXORO SAVDOGARLARINING JAMIYATDAGI O'RNI VA IJTIMOIY MAQOMI

Yuldosheva Zarifa Erkinovna

Osiyo Xalqaro Universiteti magistr talabasi

MM1-T-25

Annotatsiya: *Markaziy Osiyoning qadimiy savdo markazlaridan biri bo'lgan Buxoro shahri asrlar davomida Sharq va G'arbni bog'lovchi muhim iqtisodiy va madaniy markaz sifatida shakllangan. Ayniqsa, Buxoro amirligi davrida savdogarlar jamiyatning eng faol va ta'sirchan qatlamlaridan biri sifatida ajralib turgan. Ularning faoliyati nafaqat iqtisodiy hayotni, balki ijtimoiy, madaniy va hatto siyosiy jarayonlarni ham belgilab bergan.*

Kalit so'zlar: *Buxoro savdogarlari, ijtimoiy maqom, savdo-sotiq, Buxoro amirligi, karvon savdosi, Buyuk Ipak yo'li, savdogarlar tabaqasi, iqtisodiy munosabatlar, xalqaro savdo aloqalari, karvonsaroylar, shahar madaniyati, tadbirkorlik, ijtimoiy nufuz, xayriya faoliyati, savdo elitasi.*

Ushbu tadqiqotda Buxoro savdogarlarining etnografik portreti, ijtimoiy maqomi va tarixiy rivojlanish omillari kompleks tahlil qilinadi. Savdogarlar sinfining ijtimoiy maqomi va jamiyatdagi o'рни alohida ahamiyat kasb etgan. XVIII–XIX asrlarda Buxoro jamiyatida savdogarlar yuqori ijtimoiy maqomga ega bo'lgan qatlam sifatida e'tirof etilgan. Ular iqtisodiy resurslarni boshqaruvchi kuch sifatida davlat hayotida muhim rol o'ynagan. Savdogarlar nafaqat bozor iqtisodiyotining asosini tashkil etgan, balki davlat xazinasining to'ldirilishida ham muhim ishtirokchi bo'lgan.

Ko'plab yirik savdogarlar amir saroyi bilan yaqin aloqada bo'lib, soliq tizimi, bojxona siyosati va tashqi savdo yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatgan. Ularning ijtimoiy mavqei boylik, savdo hajmi va siyosiy aloqalar bilan belgilanar edi.

Etnik va diniy tarkibning xilma-xilligi ko'ra, Buxoro savdogarlari ko'p millatli va ko'p madaniyatli qatlamni tashkil etgan. Ular orasida:

o'zbek va tojik savdogarlar (asosiy qatlam), Buxoro yahudiylari (ayniqsa ipak va mato savdosida yetakchi), hind va afg'on savdogarlar (xalqaro savdoda faol), kabi guruhlar mavjud bo'lgan. Bu xilma-xillik savdo madaniyatining boyishiga, turli an'ana va tajribalar almashinuviga olib kelgan. Aynan shu omil Buxoroni xalqaro savdo markaziga aylantirgan muhim sabablaridan biri bo'lgan.

Buxoro savdogarlari faoliyati aniq ijtimoiy-iqtisodiy ierarxiya asosida tashkil etilgan:

1. Karvonboshilar

Ular uzoq masofali savdo karvonlarini boshqargan. Rossiya imperiyasi, Hindiston va Xitoy yo'nalishlarida savdo olib borishda katta tajriba va strategik fikrlash talab etilgan. Karvonboshilar xavfsizlik, logistika va savdo muvaffaqiyati uchun javobgar bo'lgan.

2. Tojsarlar (yirik savdogarlar)

Bu qatlam savdo kapitalining asosiy qismini boshqargan. Ular Samarqand, Qarshi kabi shaharlarda savdo uylari va omborlarga ega bo'lgan. Ulgurji savdo orqali ichki va tashqi bozorlarni bog'lagan.

3. Do'kondorlar (mayda savdogarlar)

Bozor iqtisodiyotining kundalik faoliyatini ta'minlagan qatlam bo'lib, ular mahalliy aholi ehtiyojlarini qondirgan. Chorsu va rastalarda faoliyat yuritgan do'kondorlar iqtisodiy tizimning eng quyi, ammo zarur bo'g'ini hisoblangan.

Buxoro savdogarlarining etnografik xususiyatlari va turmush tarsi ham o'ziga xos boy tarixga ega. Savdogarlarning tashqi ko'rinishi va turmush tarzi ularning ijtimoiy maqomini yaqqol aks ettirgan.

Kiyim-bosh

Yirik savdogarlar qimmatbaho ipak va baxmaldan tikilgan choponlar, salla va zargarlik buyumlari bilan bezatilgan kamarlar taqishgan. Bu nafaqat estetik, balki ijtimoiy status belgisi ham bo'lgan.

Turmush tarzi

Savdogarlar asosan shahar markazlarida joylashgan hashamatli hovlilarda yashagan. Ularning hayotida mehmondo'stlik, savdo etikasi va o'zaro ishonch muhim o'rin tutgan. "So'zida turish" savdogarlar orasida asosiy axloqiy me'yorlardan biri bo'lgan.

Bozor madaniyati

Buxoro bozorlarida savdo qat'iy tartib asosida olib borilgan. Har bir mahsulot turi uchun alohida rastalar mavjud bo'lib, bu tizim savdoni tartibga solish va sifatni nazorat qilishga xizmat qilgan.

Rossiya imperiyasi davridagi transformatsiyalar

XIX asr oxirida Buxoro amirligining Rossiya protektoratiga aylanishi natijasida savdo tizimida muhim o'zgarishlar yuz berdi. Rossiya bilan iqtisodiy aloqalar kengayib, yangi tovarlar, kapital oqimi va savdo usullari kirib keldi.

Bu jarayon savdogarlar sinfining iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirgan bo'lsa-da, an'anaviy savdo tizimiga ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatgan.

Madaniy va ma'rifiy faoliyat

Buxoro savdogarlari faqat iqtisodiy faoliyat bilan cheklanmagan. Ular:

madrasalar qurdirish,

diniy va xayriya ishlari,
haj safarlarini moliyalashtirish,

kabi faoliyatlarda ham ishtirok etgan. Bu holat ularning jamiyatdagi nufuzini yanada oshirgan va ularni ma'naviy yetakchilar qatoriga olib chiqqan.

Buxoro savdogarlari XVIII–XX asr boshlarida nafaqat iqtisodiy hayotning asosiy drayveri, balki jamiyatning ijtimoiy va madaniy rivojida muhim o'rin egallagan qatlam sifatida namoyon bo'ladi. Ularning etnografik portreti boylik, madaniyat, an'ana va pragmatik tafakkurning uyg'unlashuvi bilan tavsiflanadi. Savdogarlar faoliyati orqali Buxoro nafaqat savdo markazi, balki sivilizatsiyalar chorrahasi sifatida ham tarixda muhim iz qoldirgan.

Ma'lumki, Buxoro amirligi Markaziy Osiyoning ichki va tashqi savdo aloqalarida alohida o'rin egallagan. XIX asr boshlarida Buxoro amirligining Rossiya, Afg'oniston, Eron, Hindiston va boshqa davlatlar bilan an'anaviy savdo munosabatlari yanada rivojlandi. Bu esa o'z navbatida amirlikning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti taraqqiyotiga muayyan ta'sir ko'rsatdi. Savdoning rivojlanishi hududda tovar-pul munosabatlarining kengayishiga, ichki savdoning jonlanishiga hamda ayrim mahsulotlarga bo'lgan talabning ortishiga olib keldi.

Masalan, Amir Shoh Murod (1785–1800) va Amir Haydar (1800–1825) hukmronligi davrida ichki va tashqi savdoning rivojlanishi nafaqat yuqorida zikr etilgan mamlakatlar bilan savdo aloqalarining kengayishi, balki savdo jarayonlarida mamlakat xavfsizligini ta'minlash bilan ham bog'liq edi. Ushbu amirlarning asosiy maqsadi mahalliy savdogarlar bilan bir qatorda xorijiy savdogarlarning ham xavfsizligini ta'minlash va ular uchun qulay savdo sharoitlarini yaratishdan iborat bo'lgan.

Savdogarlar savdo munosabatlarining rivojlanishida iqtisodiy va ijtimoiy hayotning muhim qatlamini tashkil etgan. Mazkur davrda savdogarlarning mavqei savdo ko'lamiga qarab muayyan bosqichlarga bo'lingan. Xususan, ulgurji va tashqi savdo ko'pincha yirik yer egalari qo'lida jamlangan holda amalga oshirilgan. Manbalar va yozma hujjatlarga ko'ra, eng yirik savdogarlar guruhi asosan amir va uning qarindoshlari, oliy tabaqa ulamolari hamda amaldorlardan iborat bo'lgan. Ular ichki va tashqi savdoni nazorat qilganlar. Savdo jarayonlaridan olinadigan daromadlarning asosiy qismi, avvalo, amirga, undan so'ng esa diniy doira vakillariga tegishli bo'lgan.

Buxoro amirligi Markaziy Osiyo savdosida muhim rol o'ynagan. Hududda qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarish sezilarli darajada o'sgan. Musulmon mamlakatlaridagi shahar hayotini o'rgangan tadqiqotchi I.P. Petrushevskiy Buxoro shahrini "yirik savdo yo'llari kesishgan nuqtada joylashgan, eksport va tranzit savdoni birlashtiruvchi o'ziga xos shahar turi" sifatida ta'riflaydi. Uning ta'kidlashicha, Buxoroga tovarlar dunyoning to'rt tomonidan kelib tushgan va yana to'rt tomonga tarqalgan¹.

Bundan tashqari, Buxoro butun mintaqa uchun muhim tranzit markaz bo'lib qolgan, bu yer orqali tovarlar turli hududlarga taqsimlangan hamda qo'shni mamlakatlarga yetkazib berilgan. Bu jarayonda buxorolik savdogarlarning keng ko'lamli va mintaqalararo savdoni amalga oshirishi muhim ahamiyat kasb etgan².

Savdogarlarning savdodagi o'rni ularning Markaziy Osiyoni tovarlar bilan ta'minlashdagi yetakchi roli bilan izohlanadi. Hududning mahsulot

¹ ХаныковН. Описание Бухарского ханства.-СПб., 1843. –С. 109

² Исроилов С.О.Социальной структуре торговцев бухарского эмирата (начало XX века).//Вестник института, Пенджикент, 2017. -С.135

ishlab chiqarishdagi salohiyati va ahamiyati savdo aloqalarining rivojlanishiga kuchli turtki bergan.

Xulosa qilib aytganda, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida amirlikda kapitalistik munosabatlarning rivojlanishi natijasida jamiyatning iqtisodiy tayanchi bo'lgan yangi milliy burjuaziya shakllandi. Ushbu yangi mulkdorlar sinfi turli shakl va miqdordagi xususiy mulk egaligidan iborat edi. Ular orasida tovar-pul munosabatlarida faol ishtirok etgan savdogarlar, bir vaqtning o'zida ham ishlab chiqaruvchi, ham korxona egasi bo'lgan shaxslar, shuningdek, o'z mahsulotlarini sotuvchi kishilar mavjud edi. Buxoro savdogarlarining nafaqat qo'shni mamlakatlar bilan, balki Germaniya, Fransiya, Italiya va hatto Amerika Qo'shma Shtatlari bilan ham savdo qilganliklari Markaziy Osiyoning tashqi savdosida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ahmedov B. O'zbekiston tarixi manbalari. – Toshkent: O'qituvchi, 2001. – 320 b.
2. Azamat Ziyov. O'zbek davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000. – 368 b.
3. Muhammadjonov A. O'zbekiston tarixi. – Toshkent: Universitet, 2004. – 412 b.
4. Rajabov Q., Haydarov M. Buxoro amirligi tarixi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007. – 256 b.
5. Xoliqulov A. Buxoro amirligining ijtimoiy-iqtisodiy hayoti. – Toshkent: Fan, 2010. – 224 b.
6. Bartold V.V. Turkiston mo'g'ullar istilosi davrida. – Toshkent: Sharq, 1993. – 640 b.
7. Suxareva O.A. Buxara XIX – nachala XX veka. – Moskva: Nauka, 1966. – 328 s.